

Finale tekst uitgesproken door prof. dr. J.L.A. van Rijkevorsel bij de opening Hakkaart en de Wit, Museum De Lakenhal Leiden op 1 september 2011.

Er waren eens twee mannen, even klein, even oud, even doof en even dyslectisch. Zij heten Frans en Fer en ze woonden vlak bij elkaar aan de oude rij in Leiden. Het waren niet zo maar mannen maar kunstmannen. De een beeldhouwer en de ander schilder. De een is zeven jaar geleden overleden en de ander zit hier op de eerste rij. Aan hen wijden Museum de Lakenhal en Galerie LUMC op dit moment tentoonstellingen. Laat ik u vertellen over Frans en Fer.

Frans de Wit was in ernstige mate het kind van zijn vader. De oude Kees de Wit was een zeldzaam begaafd ambachtsman met alle autodidactische trekken vandien. Kleine Frans moest daar tegen op boksen en is dat zijn leven lang blijven doen. Het was namelijk niet zo snel goed in de ogen van de oude de Wit. *Frans kon dan ook altijd nog erg uit zijn doen raken door de vraag van zijn oude vader of het ook wat opleverde? Dat lag heel gevoelig bij de grote beeldhouwer, waar op zulke momenten schaamte en woede om voorrang vochten.* Frans wou net worden als zijn vader. In ambachtelijkheid, motivatie, eigenwijsheid, liefde voor het materiaal, en ongeunsteldheid wás Frans ook zijn vader. Echter altijd het kind van je vader zijn betekent ook onvolwassen blijven. Frans puberde er dan ook zijn hele leven flink op los. Never a dull moment. Hij was tuk op gezelligheid en velen onder u zullen zich, samen met mij, mateloos geamuseerd hebben met deze mateloze puber op leeftijd.

De combinatie van Sturm und Drang en een alles overheersend talent voor vorm in de ruimte, groot of klein, maakte Frans op jonge leeftijd geknipt voor elke vernieuwende kunstbeweging en op latere leeftijd een volstrekt autonoom kunstenaar. Cum laude afgestudeerd op de Koninklijke Academie in Den Haag, daarna de klassieke beeldhouwkunst natuurlijk mijndend als de pest, was Frans al snel een abstract beeldhouwer met een fabuleuze techniek en ambachtelijkheid en met een harde voorkeur voor staal, hout, lucht en water. Dat sloeg aan, zowel bij Nouvelles Images en soortgenoten, als bij opdrachtgevende overheden. Het regende dus opdrachten, prijzen en tentoonstellingen. Echter, zoals gezegd, had Frans ook thuis geleerd volstrekt zijn eigen weg te gaan, en hij kón ook niet anders. De beelden zaten al in hem dus, alle verwachtingen ten spijt, wachtte hij dat ze naar buiten kwamen, hoe dat dan ook zou uitpakken. De receptie van dat werk speelde daarbij geen rol. Het leverde een stroom van,

ironisch genoeg, extreem doordacht, perfect in de omgeving passend monumentaal, meestal streng, werk. Het zou goed in de cisterciënzer traditie van vormgeving van zijn stadsgenoot Dom van der Laan passen. Wouter Welling spreekt dan ook over *'back to the basics'* en over zijn beelden als *'prehistorische sites'*. Frans maakte naast grote beelden ook altijd klein werk. Voor het kleine werk geldt hetzelfde. Het is van zwaar massief metaal, niet lieflijk maar altijd stoer, elegant en geordend in velden, veldjes of reeksen. Kijk maar naar het werk hier in de Lakenhal dan begrijpt u mij wel. Doordat er veel in herhaald wordt met soms klein aandoende verschillen, is het spannend om naar te kijken. Wij mensen houden van herhaling met kleine afwijkingen; bij al te grote verschillen raken we de draad kwijt. Frans de Wit wist die spanning er goed in te houden. Soms zag je bij een grote opdracht een stroom van klein werk als vingeroefeningen op een kleinere schaal. Bijvoorbeeld de bronzen afgietsels die het Vierkant Eiland in de Plas begeleiden of de tempelachtige constructies met zuilen en lengtedaken toen hij zijn eigen dakhuis bouwde.

Frans de Wit is letterlijk ten onder gegaan aan zijn laatste monumentale opdracht. De *'Vijf beelden op een Kromme'* in de bocht van de Plesmanlaan voor het Museum Naturalis in Leiden. Die 200 ton staal hebben hem naar beneden getrokken zijn graf in, maar het feit dat hij een major opus binnen de stadsgrenzen van Leiden had, zal ook nu nog een glimlach op zijn lippen brengen.

Het ter ere van deze tentoonstelling uitgegeven Cahier 2011 over Frans de Wit laat veel foto's zien van zijn werk. En de beste foto die ooit van Frans zelf gemaakt is, is die van Marc de Haan, ook te zien op deze tentoonstelling. Om het grotere werk in levende lijve te zien gaat u naar Museum Naturalis, Spaarnwoude, Prins Alexanderpolder of loopt u gewoon hier door de stad. Op elke hoek komt u, wat overdreven geformuleerd, wel een plaquette of bronsje van Frans de Wit tegen.

Fer Hakkaart is een heel precieze, vriendelijke en beleefde man, die absurd goed gekleed, zijn bestaan strak controlerend, door het leven gaat. Hakkaart vindt dat hij alles zelf moet doen omdat hij dat beter kan dan een ander en dat vindt hij al vanaf zijn zesde levensjaar toen hij voor het eerst naar school ging. Als baby was hij waarschijnlijk al was een baby met een missie. Als hij zich al afzette tegen zijn opvoeding, dan heeft hij dat, strak controlerend zoals altijd, uitstekend verborgen en zullen wij dat nooit weten. Hij ontrekt zich in ieder geval aan de ouderlijke voorkeur voor

opleiding en werk, loopt op eigen kosten de Koninklijke Academie in Den Haag af en ontwikkelt zich als schilder, zeer leergierig, maar los van de bestaande modes. Geen Sturm und Drang. Hakkaart is van jongs af aan een cerebrale professional en geen opgewonden puber. Zijn werk toont meteen een technische en inhoudelijke volwassenheid waar geen wordingsgeschiedenis van bekend is. Overduidelijk weet Hakkaart wat hij wil en heeft hij alles al in zijn hoofd en later, zoals blijkt, ook in de boekenkast. Als het aan hem zou liggen programmeerde hij leven en kunst van a tot z voor, helder en naar kwaliteit geordend. Dat het in het leven en in de kunst anders uitpakt is ook door hem gepland mits dit met mate gebeurt. De wereld van Hakkaart is dus wel streng, maar vooral streng voor hem zelf. Niet voor ons kijkers. Dat komt omdat Hakkaart, door de jaren heen, een en dezelfde, alles overheersende bron van inspiratie heeft. Die bron herbergt zo'n leven in zich dat hij er, letterlijk, niet over uitgeschilderd raakt: het bonte stadse leven van de onderbuik van het naoorlogse Leiden. Een verpauperde textielstad die weliswaar de armoede in de loop der jaren van zich afschudde maar niet de cultuur van armoede om met Dalrymple te spreken.

Voor hen die Leiden kennen, culmineert dit in de Haarlemmerstraat op zaterdagmiddag, waar drommen Leidenaars in leggings en met tattoos, frikadel in mond of hand, de buggy voortduwend, elkaar bekijken. En als het kind huilt stop je een frikadel in zijn mond. Dan ie stil. Dat is de wereld die Hakkaart zijn hele leven lang fascineert.

De combinatie van zijn talent en zijn bonte inspiratiebron brengt hem tot de realistische vorm. Een vorm die hij voortdurend verkent, ontwikkelt ook weer verlaat en vervolgens opnieuw uitvindt.

Het is gemakkelijk tekeningen van een schilder te zien in het verlengde van zijn schilderwerk. Bij Hakkaart zou je dan aardig fout zitten. Hakkaart is een tekenaar pur sang die gemakkelijk zonder de schilder Hakkaart kan. Met een superieure techniek boort hij een reservoir van poëtisch beklemmende beelden aan, die je niet snel vergeet. Hans Sizoo vroeg Hakkaart eens hoe hij nu tekende en Hakkaart zei: *'Ik begin gewoon zonder plan en mijn hand gaat zonder te lichten lange enden. En daarna is het klaar.'* Net zo verbluffend als deze uitleg, is het resultaat. Ga en verbaas u maar in de kabinetten hier beneden en in de zalen van het LUMC.

Zijn vroege realisme was meteen zeer gewild bij de toenmalige beau monde van de kunst, maar Hakkaart schilderde autonoom door, later abstract en realistisch of iets daar tussen in. Ook hier was de receptie niet

richting bepalend. Het hele oeuvre wordt inmiddels nogal driftig verzameld door deze en gene.

De artistieke ontwikkeling van Fer Hakkaart is volledig te volgen in het boek 'Hakkaart', uitgegeven door Paul Menken van MKW uitgevers onder andere hier beneden verkrijgbaar aan de balie.

Artistiek hebben de beide heren weinig met elkaar te maken, daar is de wederzijdse autonomie te groot voor. Prehistorische sites versus de huiskamer van de haarlemmerstraat. een groter contrast in moeilijk denkbaar. Anderzijds is er dit typische verschil tussen schilderen en beeldhouwen. Overeenkomstig is het respect voor het materiaal en ambachtelijkheid. Men herkende meer in elkaars kunde dan in elkaars kunst.

Los van hun gemeenschappelijke achtergrond zijn ze allebei tuk op gezelschap met alle pret die daarbij hoort. Beiden hebben het cultiveren van gezelschap tot een kunst verheven. Een voor de heren noodzakelijke kunst mag je wel zeggen want de eenzaamheid van het atelier is niet te negeren. Anderen, vrouwen, vrienden, moesten hier soulaas bieden. De feesten op het atelier van Frans, mee georganiseerd door Marijke en de gebroeders de Wit -broers en zonen-, zijn legendarisch. Om u een idee te geven hoe dit toeging: *'Hop' zei Frans en zijn twee reebruine ogen keken de dame aan, naïef en roekeloos, terwijl een machtige hand zich rond haar willige bil vleide en hij haar door het atelier sleurde.* Sommige dames onder u voelen wellicht de hand nog schroeien.

De diners op het atelier van Fer zijn ook wereldberoemd in Leiden. Hoe weinigen onder u hebben niet bij Fer en Ineke gegeten of bij Frans gedanst? Hoe groter het gebaar des te meer Frans, onze volwassen puber en hoe kleiner en fijner het gebaar des te meer Fer, onze controlerende dandy. Een goed stel voor feesten en partijen.

De autonomie die hen als kunstenaars zo kenmerkt pakt in de persoon heel verschillend uit. De fysieke mateloosheid van de een verschilt sterk van de overdachte verstilde dwangmatigheid van de ander. Zoals gezegd als men voortdurend van eigen oordeel uitgaat in het werk is het verleidelijk dat ook te doen als men niet aan het werk is. Zonder overdrijving kan men de heren heel erg eigenwijs en arrogant noemen. Als zij in de wetenschap werkzaam waren geweest zouden ze last hebben van het syndroom van Swaab. Dat is het fenomeen dat bij het vorderen van de jaren een

hoogleraar denkt overal verstand van te hebben, ook als dit niet zo is. Het feit dat ik hier voor u sta, is hier ook niet vreemd aan. Bij Fer en Frans, die met de dit syndroom geboren zijn, is het echter geen bron van ergernis maar van pret. Het legendarisch taalgebruik van beide heren draagt daar ernstig toe bij. De eigenaardige manier waarop zij de werkelijkheid zien is met geen pen te beschrijven. Als buitenstaander ben je gedwongen lijdzaam hun visie in al zijn consequenties te ondergaan.

Ik denk nog aan de hilarische scene toen Frans mij vertelde dat hij de hele middag bij mensen was geweest die voortdurend iets tegen elkaar zeiden waarvan de reden hem ontging. Achteraf bleek hij op een vergadering te zijn geweest.

Frans hield erg van eenvoudige sterke ingrediënten zoals water, staal en beton. Dat vertaalde volgens hem *linea recta* in wijn, worst, bonen en brood en het woord daarvoor was 'boers'. Als het beviel was het boers eten en boerse wijn. Een groter compliment voor de kok was niet denkbaar.

Ook de gesprekken tussen Fer en Ineke, zijn vrouw, over hoe vol het kopje koffie moet zijn, zou je niet voor waar houden, als je er zelf niet bij was geweest.

Trouwens als u iets voorstelde waar Fer nog niet aan toe was en dat kwam nogal vaak voor want hij brandde zich niet graag aan koud water, dan begreep u het niet. Wat het was bleef in het midden maar mocht u in dit onbegrip volharden, dan was u eigenwijs. Een erger verwijt kon je niet krijgen: je begrijpt het niet en je bent eigenwijs!

Is Fer er een van uitstellen dan was Frans een man van aanpakken. Ik geloof niet dat een sterfelijk wezen, Marijke noch zijn zonen of broers of vrienden, ooit Frans hebben kunnen intomen. Sterker nog, ik verdenk ze ervan vaak genoten te hebben en hem diep in hun hart alleen maar aanmoedigden. Weliswaar luidkeels roepend wat voor een zot hij was en moet je horen wat Frans nu weer van plan was, maar wel met rode oortjes van opwinding, verbazing en bewondering. Want waar Frans was was leven!

Bij Frans was je ook niet goed af als je ergens 'de maat' niet van in de gaten had. Bij Frans had alles *maat*. Dat goldt voor dingen die je kunt meten maar ook voor al het andere waar hij een mening over had en dat was nogal wat. Een beeld had maat, een omgeving had maat, maar ook een moment, een relatie of een feest. Er liep blijkbaar een pikorde van abstract beeldhouwwerk naar de ordening van het hele leven, alle abstracties daartussen inbegrepen. En Frans regelde daar het verkeer en bepaalde wie waar stond op die lat. Bij Fer is het al niet anders en ook hij

vrijdag 2 september 2011

grossiert in waardeoordelen: Fer stelt voortdurend vast wat -tussen aanhalingstekens- '*niet verkeerd*' is in zijn omgeving: schilderijen, boeken, schoenen, wijn, mensen, het maakt niet uit. In dat opzicht waren ze het vaak eens.

Fer en Frans, ze namen de werkelijkheid voortdurend de maat tot groot genoeg van hun omgeving en als onderdeel van hun werk.